

Gerald Murnane

Grensgebieden

Vertaald uit het Engels
door Thijs van Nimwegen

SIGNATUUR

2021

Twee maanden geleden, toen ik pas was aangekomen in deze buurtschap vlak bij de grens, besloot ik mijn blik te hoeden, en ik zou niet weten hoe ik dit geschrift moest voortzetten zonder eerst uit te leggen hoe ik tot die merkwaardige uitdrukking kwam.

Mijn onderricht heb ik deels bij een bepaalde religieuze broederschap genoten, een groep mannen die zich allen in een zwarte soutane kleedden, met in de hals een witte boord van celluloid. Afgelopen jaar, vijftig jaar nadat ik voor het laatst iemand zo'n ding had zien dragen, kwam ik er bij toeval achter dat die witte boord een 'rabat' heette en kuisheid symboliseerde. Een van de weinige boeken die ik uit de hoofdstad hierheen heb meegebracht, is een dik woordenboek, maar het woord 'rabat' staat er niet in. Het zou best eens een Frans woord kunnen zijn, want de orde was in Frankrijk gesticht. In dit afgelegen gebied ben ik zelfs nog minder dan in de buitenwijken van de hoofdstad geneigd allerhande obscure feitjes op te zoeken; hier, nabij de grens, ben ik zelfs nog meer dan vroeger geneigd om uit te gaan van veronderstellingen die bij mij een gedachtepatroon kunnen vervolledigen en dan door te schrijven tot ik ontdek wat een

beeld betekent, zoals het beeld van een witte vlek tegen een zwarte achtergrond dat zojuist is verschenen in een uithoek van mijn geest en zich niet zomaar laat verdrijven.

De school waar de broeders onderricht gaven was gebouwd naast een geel zandstenen landhuis van twee verdiepingen, in een straat met aan beide zijden platanen, in een oostelijke buitenwijk van de hoofdstad, niet ver van het centrum. Het huis zelf was omgebouwd tot woonverblijf voor de broeders. Op de begane grond van het voormalige landhuis, in een van de kamers die uitkwamen op de omloopveranda, bevond zich de kapel, die door de broeders gebruikt werd voor hun dagelijkse mis en gebeden, maar die ook toegankelijk was voor ons, hun leerlingen.

In het jargon van dat oord en die tijd heette het dat een leerling die een paar minuten in de kapel langskwam een bezoek bracht. Hij bracht dan een bezoek, zo zei men, aan Jezus in het Heilig Sacrament of, gebruikelijker, aan het Heilig Sacrament. De leraren en priesters drongen er bij ons jongens op aan dat wij het Heilig Sacrament geregeld een bezoek brachten. Er werd geïmpliceerd dat de persoon die met die term werd aangeduid zich bedroefd of eenzaam zou voelen als er geen bezoekers kwamen. Ooit vertelde een der broeders mijn klas een verhaal van het soort dat geregeld werd verteld om onze godsdienstijver aan te

wakkeren. Een niet-katholiek van goede wil had een priester gevraagd hem uit te leggen wat de kerk ons leert aangaande het Heilig Sacrament. De priester legde toen uit hoe elke geconsacreerde hostie in elke tabernakel in elke katholieke kerk of kapel, al leek het gewoon brood, waarachtig het lichaam van Jezus Christus was, de Tweede Persoon van de Heilige Drie-eenheid. De goedwillende vragensteller had toen verklaard dat hij, als hij maar in staat was dat te geloven, elke minuut die hij kon missen in een katholieke kerk of kapel zou doorbrengen, in de aanwezigheid van de goddelijke manifestatie.

Elk jaar schreef onze bovenmeester in zijn jaarverslag aan onze ouders uitgebreid over wat hij onze religieuze vorming noemde. Dagelijks werd in elke klas het eerste lesuur besteed aan christelijke leer, of 'godsdienst', zoals wij het meestal noemden. De leerlingen zeiden voor aanvang van elk lesuur samen hardop een kort gebed. Ik had de indruk dat de meeste jongens in mijn klas hun godsdienst serieus namen, maar ik hoorde hen zelden buiten de les iets opmerken wat met godsdienst van doen had. De kapel was vanaf de speelplaats niet te zien, en ik had dus geen idee hoeveel van mijn klasgenoten er weleens een bezoek aan brachten. Niettemin maakte ik tijdens mijn schooltijd verscheidene perioden van godsdienstijver door, en gedurende al die perioden bracht ik verschei-

dene dagelijkse bezoeken aan het Heilig Sacrament. Soms zag ik in de kapel een paar van mijn klasgenoten, die dan met gebogen hoofd knielden, net zoals ikzelf, of de ogen strak op de afgesloten tabernakel gericht hielden, waarbinnen zich, onzichtbaar voor ons, de vergulde altaarciborie bevond, vol witte hosties die wij als het Heilig Sacrament beschouwden. Ik was nooit tevreden met mijn pogingen tot gebed of contemplatie, en vaak vroeg ik me af wat er zich precies afspeelde in het hoofd van zo'n vroom uitzierende klasgenoot. Ik had hem graag willen vragen wat hij onder het bidden dacht te zien, hoe hij zich de goddelijke of heilig verklaarde personages voorstelde die hij in gedachten toesprak, en nog veel meer. Soms verliet ik de kapel toevallig gelijktijdig met een klasgenoot, waarna we samen over de omloopveranda en door de tuin van de broeders naar de speelplaats liepen, maar een vraag naar zijn godsvrucht zou dan bijna net zo schokkend zijn geweest als een oneerbaar voorstel.

In de stille straat waar ik nu woon staat een kerkje waar ik doordeweeks elke ochtend langsloop, op weg naar de winkels en het postkantoor. Dat kerkje is eigendom van een van de protestantse denominaties waarmee ik als schooljongen meelij had om hun grauwe diensten; die bestonden, zo nam ik aan, geheel en al uit gezangen en preken, zonder al die

prachtige rituelen die in mijn eigen kerk werden opgevoerd. Wanneer ik erlangs loop, is het gras rondom mijn buurtkerk altijd keurig gemaaid, maar de kerk zelf is gesloten en verlaten. Ik moet in buitenwijken en provinciestadjes ontelbare protestantse kerken zijn gepasseerd en er amper een blik op hebben geworpen, en toch kan ik nooit langs die kerk in de buurt lopen zonder dat mijn gedachten verrassende wendingen nemen.

Ik heb altijd gedacht dat architectuur me onverschillig laat. Ik weet amper wat een puntgevel is, of een kerkschip, of een gewelf, of een sacristie. Mijn buurtkerk zou ik als een symmetrisch gebouw beschrijven dat uit drie gedeelten bestaat: een portaal, een hoofdgedeelte en, het verst van de straat, een derde deel dat ongetwijfeld ten behoeve van de dominee is, voor aanvang en na afloop van de dienst. De stenen muren zijn eentonig roomwit geverfd, of heet dat 'afgewerkt'? Ik let zo weinig op dergelijke bijzonderheden dat ik hier aan mijn bureau gezeten niet meer weet of de puntdaken van het portaal en het hoofdgedeelte met dakpannen of met metaal zijn gedekt. Het achtergedeelte heeft een zo goed als plat metalen dak. De ramen zijn voor mij niet speciaal interessant, behalve dan twee rechthoekige ramen van vensterglas, elk met een neergelaten jaloezie erachter, in de achtermuur van het domineesvertrek. In

het hoofdgedeelte van de kerk zitten zes kleine raampjes, aan weerszijden drie. Het glas in elk van die raampjes laat licht door. Als ik het van dichtbij kon bestuderen, zou dat glas wellicht van het soort blijken dat ik als kind matglas leerde noemen en vaak in badkamerraampjes aantrof. Het glas in die zes ramen is zeker niet kleurloos, maar ik heb de kleur of tint ervan nog niet weten te benoemen. Soms, wanneer ik 's ochtends voorbijkom, lijkt het glas in kwestie een weinig bijzondere grijsgroene of, misschien, grijsblauwe kleur te hebben. Maar toen ik de kerk eens in de late namiddag passeerde en over mijn schouder keek naar een raam aan de schaduwzijde, de zuidoostelijke gevel van het gebouw, zag ik dat het glas daar een kleur had die niet direct afkomstig was van de ondergaande zon, maar van een licht dat voor mij niet te zien was: de gloed binnen in de afgesloten kerk, waar de stralen vanuit het westen al waren getint door de drie ruiten aan de andere kant. Had ik al een naam kunnen bedenken voor de flakkerende rijkdom die ik in die eenvoudige ruit zag, dan had ik spoedig daarna een andere naam moeten bedenken voor de net even andere tint van de beide ruiten ernaast, waarin het reeds gedempte licht van precies diezelfde zonsondergang weer anders gebroken werd.

In het portaal zit één raam, dat uitkijkt op de straat. Dat is het raam dat mij tijdens het voorbijgaan

het vaakst opvalt en misschien wel de reden is dat ik dit nu opschrijf. Het glas in dat raam is wat ik altijd gebrandschilderd glas heb genoemd, en het patroon moet bijna zeker iets voorstellen; bladeren, stengels en bloemblaadjes misschien. Ik trek niet graag de aandacht wanneer ik rondwandelen in de buurtschap, en ik heb nog niet de moed opgebracht stil te blijven staan en het portaalraam te bestuderen. Niet alleen weet ik niet precies wat erop is afgebeeld, maar ik weet niet eens zeker wat voor kleur de verschillende gedeelten van de ruit hebben, al neem ik aan dat ze rood, groen, geel en blauw zijn, of de meeste van die kleuren. De buitendeur van de kerk is altijd dicht wanneer ik langskom, en de binnendeur van het portaal is ongetwijfeld ook gesloten. De getinte ruit kijkt uit op het noordoosten, zodat de ene kant van het glas altijd door helder daglicht wordt beschenen terwijl de andere kant slechts het zachte licht van het binnenportaal vangt. Vanuit mijn goed verlichte positie bekeken kan men slechts gissen welke kleuren de ruiten hebben en wat erop is afgebeeld.

Misschien een jaar of dertig geleden las ik een bespreking van een geleerd boek dat deels bestond uit dagboekfragmenten van verscheidene mannen die in de tijd van het Gemenebest door Engeland trokken om gebrandschilderde vensters stuk te slaan. De mannen klommen op een ladder en sloegen het glas

met een staaf of een bijl kapot. In hun dagboeken vermeldden ze de namen van de kerken die ze hadden bezocht en het aantal ramen dat ze hadden stukgeslagen. Vaak verklaarden ze in hun dagboeken dat ze het werk van de Heer verrichtten of dat ze zo zijn glorie verkondigden. Ik ben nooit verder dan een dagreis per auto of trein van mijn geboorteplaats vandaan geweest. Vreemde landen bestaan voor mij als beelden in mijn geest, soms levendig en gedetailleerd, vaak afkomstig uit romans die ik heb gelezen. Mijn beeld van Engeland is een grotendeels groengekleurde topografische kaart, vol details maar verhoudingsgewijs vrij klein voor een land-beeld. Terwijl ik de zojuist vermelde boekbespreking las, vroeg ik mij af hoe er nog gebrandschilderde vensters over konden zijn in het land nadat de eerdergenoemde mannen hun wijdverspreide werk hadden verricht. Ik vroeg me ook af wat er met al dat stukgeslagen glas was gebeurd. Ik nam aan dat de mannen de ramen van buitenaf te lijf waren gegaan; ze hadden met hun staven en bijlen tegen het schijnbaar doffe glas geramd, zonder te weten wat het voorstelde, of zelfs maar wat voor kleuren het had vanaf de andere kant gezien. Hoe lang waren de gekleurde brokken en scherven in de gangpaden en op de kerkbanken blijven liggen? Waren de brokstukken door de onthutste kerkgemeente bijeengeraapt en verborgen tot ze konden

worden omgesmolten of anderszins weer tot afbeeldingen van eerwaardige personages in bovenaardse landschappen konden worden gemaakt? Waren kinderen ervandoor gegaan met handenvol veelkleurige scherfjes, en hadden ze daardoorheen later naar bomen of de lucht getuurd, ze weer ineen proberen te passen, getracht te raden of deze of gene brok ooit een deel van een lang gewaad had voorgesteld, of een stralend aureool, een verrukt gelaat?

Als kind werd mij bij de geschiedenisles geleerd dat de afbeeldingen op die stukgeslagen ramen uitingen waren van het oude geloof in Engeland. De glaspatronen hadden meer dan een eeuw lang de gebeden, ceremoniën en gewaden overleefd die tijdens de Protestantse Revolte – zoals wij die moesten noemen – verworpen waren. Had ik gedurende mijn schooltijd over dat stukgeslagen glas gelezen, dan had ik misschien de vernieling van zoveel bewonderenswaardige afbeeldingen betreurd, maar ik zou ook hebben gevonden dat die protestantse verraders hun ramen zonder ruiten verdienden. De lege raamopeningen zouden mij hebben toegeschenen als de holle oogkassen van hen die blind zijn voor de waarheid. Ze hadden de kleurige kazuifels afgeschaft, de gouden monstransen, het Heilig Sacrament zelf. Laat ze nu maar zingen en prediken in zwarte soutanes met witte superplies, in het kale daglicht, onbevlekt door

glas uit vroeger tijden. Zo had ik zeker niet gedacht toen ik als volwassene las over de ruitenbrekers, maar toen ik het venster in het portaal van mijn buurtkerk voor het eerst zag, voelde ik een lichte wrevel dat een protestantse sekte die nog geen drie eeuwen geleden gesticht was zijn eenvoudige bedehuis optuigde in de stijl van een kerk die al bijna twee millennia bestond toen hun splintergroepje net van de grond kwam. Zelfs de directe omgeving van het stenen gebouwtje maakte me wat wrevelig. Er loopt geen voetpad langs de kerk. De grond tussen de rijbaan en het begin van het kerkhof is oneffen onder het gemaaide gras. Ik wil als ik voorbijloop niet blijven staan om te kijken, dus ik riskeer al turend een verzwikte enkel.

Wat ik een maand geleden ontdekte, de eerste keer dat ik de kerk zag, heb ik hierboven al beschreven. Tot vanmorgen heb ik niets nieuws ontdekt. Ik wist niet eens of er in de kerk nog diensten werden gehouden. (De anglicaanse en lutherse kerken, kleine gepotdekselde gebouwtjes, hebben elk een bord buiten hangen met daarop de datum en tijd van de volgende dienst. De gepotdekselde katholieke kerk is een paar maanden voor mijn aankomst hier gesloopt; het gebouw zat vol termieten en was onveilig verklaard.) Vanochtend maakte ik me klaar voor mijn eerste tocht over de grens. Ik ging naar het rentoernooi in een stadje waarvan de naam aan de nabijheid van de

grens is ontleend. De motor van mijn auto draaide al, en ik liep naar het openstaande hek. Voor de kerk stond een rij auto's geparkeerd. Er werd blijkbaar een dienst gehouden. Zelfs nu kan ik niet goed uitleggen waarom ik het deed, maar ik zette de motor van mijn auto af en begon langzaam naar de kerk toe te lopen, alsof ik een ochtendwandelingetje maakte. De auto's van de kerkgangers waren eenvoudig te tellen. Het waren er zeven. Het waren allemaal grote nieuwe auto's zoals de boeren in de gebieden rond deze buurtschap bezitten. Ik vermoedde dat elke auto een middelbaar echtpaar naar de kerk had vervoerd. Misschien waren er een paar mensen van hun huis in de buurtschap naar de kerk gelopen, maar de gemeente kon niet veel meer dan twintig zielen omvatten. Toen ik de eerste keer langs de kerk wandelde, hoorde ik niets, maar op de terugweg hoorde ik gezang en het geluid van een muziekinstrument. Ik had altijd aangenomen dat de denominatie wier kerk dit was vol vreugde en uit volle borst zou zingen. Goed, ik stond dan op tien passen van de achterzijde, maar de achterdeur van de kerk en de buitendeur van de overdekte veranda stonden open vanwege de hitte, en toch klonk het gezang zwakjes, schuchter bijna. De stemmen van de kerkgangers stegen bijna niet uit boven het geluid van het namaakorgel, of hoe ze het instrument dat hen begeleidde ook noemden. Ik

schreef zojuist: ‘de stemmen van de kerkgangers’, maar er leken uitsluitend vrouwenstemmen te klinken. Als de mannen al zongen, dan was dat buiten de muren van het gebouw niet te horen.

Ik ben naar dit grensgebied vertrokken om het grootste deel van mijn tijd alleen te zijn en om naar een aantal regels te leven waarnaar ik al lang heb willen leven. Ik schreef al dat ik mijn blik hoed. Dat doe ik opdat ik wellicht wat alerter ben op hetgeen zich aan de randen van mijn blikveld afspeelt. Opdat ik wellicht direct datgene zie wat zozeer mijn aandacht vraagt dat een of meerdere details wel lijken te beven, geagiteerd lijken, tot ik me inbeeld dat ze naar me gebaren of knipogen. Een andere regel verplicht me op te tekenen welke reeksen beelden aan me verschijnen zodra ik mijn aandacht op dat gebarende, knipogende detail heb gericht. Vanmorgen bereidde ik me voor op mijn tocht over de grens, maar ik stelde mijn vertrek uit en ging naar binnen, naar mijn bureau, waar ik aantekeningen maakte over hetgeen waarvan op deze bladzijden uitgebreid verslag wordt gedaan.

Aan het einde van de jaren veertig brachten mijn ouders me op vele zondagen naar een houten kerkje in het zuidwestelijke district van deze staat. Aan beide zijden van de kerk bevonden zich twee lange houten palen. Deze stonden met één uiteinde in de grond, en het andere eind rustte stevig tegen de bovenkant

van de kerkwand. Ik nam aan dat die palen verhinderden dat de kerk scheefzakte of zelfs omviel. Het gebouw dat op die wijze overeind werd gehouden omvatte een piepklein portaal, een hoofdgedeelte met omheind priesterkoor en misschien twaalf kerkbanken met in het midden een gangpad, en een kleine ruimte die voor de priester bestemd was. De parochie bestond voornamelijk uit boerengezinnen. In die kerk hield men zich aan een gebruik dat ik nergens anders heb meegemaakt. In de houten kerk met de vier palen zaten op de kerkbanken aan de linkerzijde enkel manspersonen, terwijl op de banken aan de rechterzijde, de epistelzijde, enkel vrouwen gezeten waren. Nimmer zag ik iemand die strikte tweedeling schenden. Een jong echtpaar, nieuwkomers, kwam eens te vroeg aan en ging samen aan de mannezijde zitten. De kerk was nog niet halfvol toen de vrouw haar fout doorkreeg. Ze haastte zich blozend naar de andere kant van het gangpad en ging tussen de andere vrouwen en meisjes zitten.

Vele jaren later, toen ik in een tijdschrift een artikel las over een christelijke sekte, de *shakers*, vormde zich in mijn gedachten een beeld van een groep volwassen kerkgangers in een houten gebouwtje dat bijna niet verschilde van de kerk waarover ik in de vorige alinea schreef. Het was een nogal ongerijmd beeld, overgoten met het zonlicht van een zomermor-

gen in het zuiden van Australië. De mannelijke kerk-gangers droegen donkere pakken en brede dassen, en hun gezichten, halzen, handen en polsen waren rood-bruin. De vrouwen droegen bloemetjesjurken en grote gelakte strohoeden. De mannen en vrouwen stonden tegenover elkaar, niet voor de kerkbanken, maar in de koornissen. Omdat ze in die nissen stonden, konden ze de bedaarde shaker-dans waarover ik in het artikel gelezen had niet uitvoeren. Naar ik meen liepen daarbij twee rijen dansers eerst op elkaar af, vervolgens stapten ze iets achteruit, daarna liepen ze weer naar voren, en dan weer achteruit. De ene rij bestond uiteraard uit mannen, en de andere uit vrouwen. Onder het dansen zeiden ze gebeden, of wellicht zongen ze. In het artikel werden twee regels uit een van hun bekendste liederen vermeld – of was dat hun enige lied?

Shake, shake, shake along, Dan'!!

Shake out of me all things carnal!

De shakers zouden dit op oprechte toon gezongen hebben; zij streefden naar het celibaat. In elke gemeenschap dienden de mannen en de vrouwen gescheiden te leven.

In mijn fantasiebeeld waren veel van die mannen en vrouwen met elkaar getrouwd, maar ook zij zongen zachtjes de beide regels van het oude shaker-lied. Beter gezegd: de vrouwen zongen, terwijl de mannen

slechts deden alsof. Het was algemeen bekend dat mannelijke katholieke kerkgangers zelden tot zingen waren te verleiden. Noch leken de mannen in mijn geestesbeeld hun lichaam te bewegen, terwijl de vrouwen zich op de maat van hun gezang bewogen en het zelfs leek alsof sommige naar voren stapten of zich vooroverbogen naar de borsthoge houten omheining die hun de weg versperde.

Hetzelfde houten kerkje vormde ook, vele jaren geleden, het decor van de geestesgebeurtenissen die zich voordeden toen ik een verhaal las uit een bundel die ik lang geleden heb weggedaan. De titel van het boek ben ik vergeten, en op een paar gedachtescènes na – om ze zo maar te noemen – weet ik niet meer waaraan ik dacht toen ik het las. Ik kocht en las dat boek omdat de auteur ooit een collega van mij was geweest, aan een obscure faculteit op een afgelegen campus van een minder bekende universiteit. Hij behoorde tot een groep mannen die aan het einde van de twintigste eeuw aanzienlijk groeide: mannen die met trots lieten weten dat ze voormalige katholieke priesters of ordebroeders waren. Sommigen gaven les, werkten bij de bibliotheek of waren ambtenaar, een paar werkten als journalist of als radio- of televisieproducent, en er waren er zelfs een paar die geschriften hadden gepubliceerd. De boeken van laatstgenoemden hadden meestal een zalverig toontje; de

schrijvers trachtten nog altijd klaarblijkelijke misstanden in de maatschappij – een van hun meestgebruikte woorden – recht te zetten, of op zijn minst lamenteerden ze erover.

In het onvoorstelbare geval dat ik een roman zou schrijven waarin een van de personages gebaseerd was op mijn voormalige collega, zou ik mij verplicht voelen mijn vermeende lezers uit te leggen wat zijn motieven waren om de roeping op te geven waar hij zich ooit levenslang aan verplicht had. Ongeacht de gewetensnood die ik mijn personage zou toeschrijven, en ongeacht de gedetailleerdheid en woordenrijkdom waarmee ik zijn veronderstelde gedachten en gevoelens zou weergeven, zou ik op een bepaald moment vermelden dat de man het gedaan had omdat hij ontdekt had dat hij ertoe in staat was.

Ik ben er al lange tijd van overtuigd dat er een eenvoudige verklaring is voor het feit dat zoveel priesters en religieuzen van wat wel mijn generatie genoemd kan worden van hun geloof zijn gevallen. Ik wil best aannemen dat de eersten van hen een soort dappere pioniers waren, stellers van oorspronkelijke morele vragen, maar zij die volgden deden eenvoudigweg mee met de trend. Nadat ze door het voorbeeld van hun dapperdere broeders hadden geleerd dat die zogenaamde plechtige geloftes zonder grote gevolgen aan de kant konden worden geschoven of

zelfs konden worden gebroken, gaven zij die hadden gezworen kuis en gehoorzaam te leven zich over aan hun rusteloosheid of nieuwsgierigheden.

Ik meen me te herinneren dat in veel van de korte verhalen van mijn voormalige collega een priester de hoofdrol speelde. Het enige verhaal dat me is bijgebleven leek slechts bedoeld om het buitenproportionele ontzag te tonen dat vele leken in de jaren zestig voor priesters voelden. Misschien was in dat verhaal de priester de verteller – ik ben het vergeten. Ik weet wel zeker dat hij het hoofdpersonage was en ook zo goed als het enige personage, op een vrouw van middelbare leeftijd na, van het soort dat ooit veel voorkwam in katholieke parochies. ‘Wijwaterkippen’, zo werden zij soms genoemd. In mijn herinnering bracht de priester voor het eerst een bezoek aan een plattelandskerkje, om daar de zondagsmis op te dragen. Bij aankomst bleek zijn blaas onbehaaglijk vol. Elke plattelandskerk heeft een heren- en damestoilet, in aparte hoeken achter aan het kerkhof. Waarom ging de priester in dat verhaal niet direct na aankomst naar het herentoilet? Ik weet het niet, maar als hij dat wel gedaan had, dan had mijn voormalige collega zijn verhaal niet kunnen schrijven. Maar wat er zogezegd gebeurde was dat de priester aan de kerkdeur werd ontvangen door de wijwaterkip, die hem vervolgens naar de sacristie begeleidde, zodat ze hem kon laten

zien waar alles lag. De vrouw trok zich daarna niet discreet terug maar begon tegen de priester te babbelen over parochiezaken of, wellicht, haar eigen zorgen. Opnieuw komen er vragen op: waarom vroeg de priester de vrouw niet beleefd te vertrekken? Waarom zei hij niet eenvoudigweg dat hij even naar het toilet moest? Het verhaal hing er waarschijnlijk op dat de jonge priester te zenuwachtig was om de oudere vrouw weg te sturen of haar eraan te herinneren dat hij dan wel een van Gods gezalfden was maar niettemin een mannenlichaam had dat net als elk ander functioneerde. De vrouw bleef maar praten, en de priester bleef maar beleefd luisteren, met zeurende blaas. Ten slotte lukte het hem op de een of andere manier van de vrouw af te komen. Misschien vertrok ze uit zichzelf. Maar ook toen was de priester nog niet uit de misère. Hij trok het ene kastje na het andere open, op zoek naar iets om in te urineren. De laatste zin van het verhaal beschreef zijn immense opluchting toen hij met zijn urine een fles vulde die een kleine hoeveelheid zogenaamde miswijn bevatte, voor gebruik bij het opdragen van de mis.

Nu ik me dit verhaal voor het eerst in bijna dertig jaar weer voor de geest haal, zie ik niet zomaar een verzonnen priester voor me, maar mijn toenmalige collega, die gekleed gaat zoals ik hem nooit gekleed heb gezien, in een zwart pak met in zijn hals een

witte boord van celluloid, en een fles omhoogheft met het etiket *Seven Hills Altar Wine*. Hij houdt de fles tussen zichzelf en één enkel raam op het oosten in en staart door het helder verlichte roodbruine glas. Door de muur hoort hij het geschuifel en keelgeschraap van de boeren met hun vrouwen en kinderen, die in een lange rij de kerk binnenstromen en gaan zitten – mannen en jongens aan de evangeliezijde, vrouwen en meisjes aan de epistelzijde. Achter een andere muur hoort hij het geruis van de wind door de gombomen die rond het grazige kerkhof staan en de fluitende roep van de rosellapapegaaien.

Waarom moest ik vandaag denken aan een geschrift dat ik na eerste lezing ongetwijfeld direct aan de kant heb geschoven, een opgesmukte hervertelling van iets wat de auteur misschien is overkomen tijdens zijn priesterjaren? Waarom heb ik in dit verslag de langdradige kwestie uit afgelopen paar alinea's opgenomen? Een verklaring is misschien dat ik heb geleerd mijn ingevingen te vertrouwen; soms dwingen die me in alle ernst zaken te onderzoeken die een ander wellicht als onwaardig, triviaal of kinderachtig zou zien. Het ongemak van die verzonnen priester en de voorspelbare drijfveren van die hinderlijke vrouw hebben zich reeds lang geleden tussen mijn eigen aangelegenheden genesteld, en een daarvan zou men het leven en sterven van geesteswezens kunnen noe-

men. De auteur van dat korte verhaal moet vaak alleen in sacristieën hebben gestaan, in vele kerkjes met papegaaien in de bomen eromheen, moet het hoofd hebben gebogen en gebeden dat de mis die hij zo zou opdragen, de preek die hij zo zou geven, ervoor zou zorgen dat de kuchende, schuifelende menigte aan de andere kant van het hekje rond het priesterkoor nader tot God kwam. Gehuld in zijn witte, scharlakenrode, groene of paarse kazuifel moet die jongeman de aanwezigheid van een persoon hebben gevoeld die hij beschouwde als de schepper van het universum, maar ook als de vriend en vertrouweling van eenieder der miljoenen levenden die hem aanriep, vooral van hen die tot priester gewijd waren van de kerk die door zijn enige zoon gesticht was. Uit de eerste bladzijden van dit verslag moet duidelijk blijken dat ik zeer graag zou willen weten wat de jonge priester op die momenten voor zijn geestesoog zag. Later wil ik het over een autobiografie hebben die na de dood van de verhalen-schrijver en priester werd uitgebracht. Dat postume boek is vaak eerlijk en openhartig, maar nergens tracht de auteur te beschrijven wat me bij zijn soort mensen het meest boeit: nergens heeft hij het over zijn godsdienstige ervaringen.

Ik ben in de twee voorgaande zinnen enigszins afgedwaald. Ik wilde iets zeggen over het grote verschil tussen de zorgen van de jonge priester en die

van de auteur van het verhaal, van wie de een zich voortdurend bewust was van de goddelijke aanwezigheid en de ander slechts onhandig trachtte de spot te drijven met zijn jongere zelf. Ik was van plan te vragen wat er van die ingebeelde aanwezigheid of persoon was geworden die het leven van de jongeman had bestierd. Ik vel geen oordeel over de schrijver, nee, ik verwonder me erover dat zo'n krachtig geestesbeeld zomaar irrelevant is geworden.

Al terwijl mijn gewezen collega, de voormalige priester, zijn verhalen schreef, moeten de lieden die hem ooit hadden gerespecteerd of opgehemeld de eerste van vele krantenberichten hebben gelezen over priesters die waren veroordeeld voor daden die onvergelijkbaar veel ernstiger waren dan urineren in een fles miswijn in de sacristie. Hoeveel van hen die zulke verslagen lazen besloten direct, of na lang nadenken, dat ze sommige der personen, plekken en zaken die ze ooit heilig achtten niet meer als zodanig beschouwden? Ik hoorde eens van zo iemand, een vrouw die elke zondag ter kerke was gegaan totdat ze de hierna vermelde belevenissen doormaakte.

Die vrouw werkte als receptioniste en secretaresse van een psychiater. Op een dag vroeg haar werkgever haar een aantal lange verklaringen in zijn computer te typen van een jonge vrouw die een bepaalde schadevergoeding vorderde bij haar bisdom. De vrouw,

mijn informante, was van middelbare leeftijd, getrouwd en moeder, maar haar werkgever zei dat ze de verklaringen niet helemaal af hoefde te typen als de inhoud haar van streek maakte. De vrouw vertelde me dat de inhoud haar zeer van streek had gemaakt, maar ze had alles uitgetypt. Over die verklaringen vertelde ze me enkel dat het verslagen waren van het seksueel misbruik waaraan de schrijfster van de verklaringen in haar jeugd jarenlang was onderworpen door een priester. De vrouw vertelde me dit 's avonds laat in de drukke loungebar van een hotel, waar zij, haar man, mijn vrouw en ikzelf met een aantal andere echtparen iets waren gaan drinken na een dag bij het rentoernooi. Ik kan niet met zekerheid zeggen dat ik niet van de vrouw heb gehoord dat de zus van het meisje ook seksueel misbruikt was, of dat er meer dan één priester bij betrokken was. De vrouw dacht in de maanden nadat ze de verklaringen had uitgetypt vaak na over de inhoud ervan, maar ze hield zich aan haar vaste schema en ging elke zondag naar de kerk. Ook woonde ze in de kerk de begrafenis bij van een bejaarde vrouw, een familievriendin. De uitvaartmis was een zogenaamde concelebratie, met drie priesters gelijktijdig aan het altaar. Zo'n ceremonie is een eer die alleen priesters en hun naaste verwanten te beurt valt, en leken die lange tijd een bepaalde parochie of religieuze orde gediend hebben; dit was het geval bij

de bejaarde vriendin van mijn informante. Tijdens zo'n ceremonie buigen de priesters een aantal malen gelijktijdig naar het altaar of naar elkaar. Op een gegeven moment slingeren ze om beurten een koperen wierookvat, waar geurige rook uit opstijgt, in de richting van het altaar en van elkaar. In die rumoerige loungebar vertelde de vrouw me zachtjes dat ze zich naarmate de concelebratie voortschreed steeds meer van streek voelde, tot ze moest opstaan en de kerk moest verlaten. Op dat moment had de hoofdcelebrant een diepe buiging voor het altaar gemaakt. Zijn concelebranten, die aan weerszijden van hem stonden en hun handen onder hun kin tegen elkaar aan gedrukt hielden, hadden beiden slechts een klein buiginkje gemaakt en vervolgens ernstig toegekeken hoe de celebrant de witte altaardoek kuste. De concelebratie had een aantal maanden geleden plaatsgevonden, zo vertelde de vrouw me. Ze was sindsdien niet meer in een kerk geweest en was niet van plan ooit nog in een kerk te komen.

Hoe vaak heb ik niet, sinds ik dat verhaal van die vrouw heb vernomen, getracht de opmerkelijke geestesgebeurtenissen te waarderen die volgden nadat zij was weggelopen bij de ceremonieel gebarende priesters? Als ik die avond in de loungebar zo verstandig was geweest om haar te vragen wat zij dacht dat er gebeurd was met de beelden die verbonden waren aan

haar levenslange overtuigingen, zou ik dan zelf een glimp hebben gezien van die vrouw zoals ze was toen ze de kleuren van de hoge kerkraden zag verbleken op de plek waar ze sinds haar kindertijd had gebeden? De lagen gewaden weggerukt zag van de mannen die gezworen hadden kuis te zijn? Het lievelingsbeeld van haar liefhebbende verlosser zag verdwijnen naar de geestesgebieden waar legendarische en mythische figuren flakkerend ronddwarrelden?

Steeds als ik, lang geleden, met behulp van boeken de werking van de geest trachtte te doorgronden, raakte ik verontrust, of ik nu fictie of non-fictie las. Zoals ik moeizaam maar tevergeefs probeerde een verhaal te volgen en de drijfveren van de personages te begrijpen, zo worstelde ik ook om de lijn van een betoog te volgen en concepten te bevatten. Ik mislukte als romanlezer omdat ik me nooit bezighield met het klaarblijkelijke onderwerp van de tekst maar met de handelingen van personages die aan me verschenen terwijl ik trachtte te lezen, en met de omgeving die rond hen verscheen. Mijn beeldenwereld had vaak geen verband met de tekst voor mijn ogen; wie mijn schijnbeelden had gekend zou misschien aangenomen hebben dat ik een amper herkenbare bewerking van de tekst aan het lezen was, een soort apocriefe versie. Als lezer van teksten die de geest probeerden te verklaren mislukte ik, omdat de woor-

den en zinnen die ik las enkel zeer gebrekkige beelden opleverden. Wanneer ik las over 'onze gedachten' of 'de geest', en over zogenaamde instincten, bekwaamheden of vermogens, om het nog niet eens te hebben over hersenschimmen als ego, id en archetypen, dan bedacht ik dat de schijnbaar eindeloze landschappen van mijn eigen gedachten en gevoelens wel paradijselijk moesten afsteken bij de grauwe oorden waar anderen hun eigen zelf plaatsten, hun persoonlijkheid of hoe ze hun geestesgebieden ook noemden. En daarom besloot ik lang geleden dat theorieën mij niet meer interesseerden en dat ik in plaats daarvan het hier en nu zou bestuderen, dat voor mij de schijnomgeving vormde van al wat ik deed, dacht of las.

De vorige zin lijkt wellicht te suggereren dat ik al vroeg in mijn leven ben begonnen met het koel observeren van hetgeen ik als de inhoud van mijn geest beschouw. Maar nee, een groot deel van mijn leven had ik praktisch geen tijd om de wemelende geestesbeelden te observeren die met de minuut talrijker werden, laat staan erover na te denken, al bedacht ik geregeld dat een bepaald opvallend beeld ooit het enige bewijs kon zijn dat ik niet alleen op een bepaalde tijd in een bepaald oord had geleefd, maar bovendien had geweten en gevoeld dat dat zo was. Nu, in deze stille buurtschap nabij de grens, heb ik eindelijk de tijd mijn eigen beeldgeschiedenis op

te tekenen, en daaronder vallen natuurlijk ook mijn speculaties rond de beeldgebeurtenissen die zich voltrokken terwijl een onbekende verhalenschrijver zich uit al die jaren van dagelijkse aanbidding en gebed enkel een ochtend leek te herinneren waarop hij in de miswijn had geürineerd, of die zich voltrokken toen een bepaalde vrouw die haar hele leven gelovig was geweest, tijdens een uitvaart niet de eerbiedwaardige bijzonderheden van een plechtig ritueel zag, maar iets waarvan ze zich walgend had moeten afwenden.

De zojuist genoemde speculaties gingen wellicht niet heel ver, maar ik heb veel te melden over bepaalde eigen ervaringen die mij voor de geest kwamen terwijl ik de vorige alinea's schreef. Toen ik twintig jaar oud was en een bepaalde roman van Thomas Hardy las, merkte ik tot mijn verbazing dat me, kalm en stilletjes, iets was overkomen waarvoor ik vaak was gewaarschuwd als ik de werken zou lezen van atheïsten, agnosten, pantheïsten of welke schrijver dan ook, uitgezonderd G.K. Chesterton, Hilaire Belloc, Ethel Mannin en, misschien, François Mauriac. Er was precies gebeurd wat mijn leraren, geestesherders en ouders hadden voorspeld: ik had klakkeloos gelezen en was daardoor mijn geloof kwijtgeraakt. Waarom dit verlies nu juist onder het lezen van Thomas Hardy plaatsvond valt buiten dit verslag, al wil ik hier toch iets melden wat ik een paar jaar geleden in

het een of andere essay of artikel heb gelezen. Er stond dat G.K. Chesterton vond dat het lezen van het proza van Thomas Hardy gelijkstaat aan het luisteren naar de dorpsatheïst die godslasterlijk mort over de dorpsgek.

Het verlies van mijn geloof, om het zo maar te noemen, zorgde voor vele veranderingen in mijn levenswijze, waarvan er maar één hier ter zake doet. Vanaf de dag waarop het verlies plaatsvond (en het gebeurde ook werkelijk binnen één enkele dag) bezat ik een menigte geestesbeelden waaraan ik niets meer had. Voorheen had ik die beelden beschouwd als de dichtste benadering van personages die, per definitie, onzichtbaar voor mij waren. Ik zou nooit hebben kunnen bidden als ik me die beelden niet voor de geest kon halen. Nu hadden ze geen nut meer; het waren beelden die geen verband hadden met iets buiten de beeldenwereld. En toch beklifden ze onverminderd. De beelden die me altijd afbeeldingen in gebrandschilderd glas hadden gescheneen werden nog altijd verlicht door dezelfde gloed van achteren. De beelden die leken te zijn opgeweld uit wat ik tot dan toe mijn onsterfelijke ziel had genoemd, zweefden nog altijd als het ware naast het beeld van dat niet meer bestaande voorwerp en doken nog altijd op wanneer ik verbijsterd of angstig was, alsof ik weldra zou gaan bidden tot de wezens die ze voorstelden,

zoals ik in het verleden zo vaak had gedaan. De belangrijkste van die nutteloos geworden bezittingen was mijn beeld van de zogenaamde Heilige Drie-eenheid, de schepper en hoeder van het heelal, die één ondeelbare godheid was maar niettemin uit drie personen bestond. (Geen van deze omschrijvingen of zinnen is spottend bedoeld.) Het was me nooit gelukt een voorstelling van dit drievuldige wezen voor de geest te krijgen: ik had me meestal tevredengesteld met een beeld van iedere persoon op zijn eigen plek, op een troon die gemaakt was voor drie. In het midden zat een oeroude witbebaarde man. Ik deed mijn best me hem niet zo voor te stellen. Ik hield mezelf vaak voor dat God een geest was en daarom onmogelijk in beelden viel uit te drukken, maar ik was als kind te zeer beïnvloed door de pentekeningen in mijn missaaltje of de reproducties van beroemde schilderijen met daarop grootvaderlijke wolkenbewoners. (Terwijl ik de voorgaande zinnen opschreef, vond ik het vervelend zulke ordinaire ervaringen te moeten vermelden. Ik schaamde me dat ik als jongen, en als jongeman, zo makkelijk beïnvloed werd door de details van banale illustraties. Ik meende dat ik een interessanter soort geestesbeelden had kunnen schetsen wanneer die zinnen onderdeel hadden uitgemaakt van een roman. Ik probeerde zelfs te bedenken hoe ik in dit verslag de details van een afbeelding zou kun-

nen verwerken die was opgenomen in een boek dat ik bijna veertig jaar geleden voor het eerst las. De verteller in dat boek, dat geen fictie was, had als jongen in de eerste jaren van de twintigste eeuw in de keuken van een Hongaars boerengezin een ingelijste prent gezien waarop de Eerste Persoon van de Drie-eenheid stond afgebeeld als een groot oog met daaromheen een driehoek. Ik zou met veel genoegen de auteur van een roman zijn geweest waarin de hoofdpersoon, als jongen en als jongeman, precies zo'n beeld voor de geest had van het personage dat hij kende als God de Vader. Als schrijver van zo'n werk zou ik veel tijd hebben besteed aan de beslissing welke kleur de iris van dat afgebeelde oog moest krijgen: wellicht een rijk oranje-goud, of een koel en verheven groen. In dat werk zou ik misschien ook minstens één passage hebben opgenomen waarin het hoofdpersoonage in dat oog dezelfde rijke kleur opmerkt die hij niet lang daarvoor in een bepaalde zondorschenen ruit heeft aanschouwd, in een bepaald, stil gebouw.) Mijn beeld van de Zoon was ontleend aan een bepaalde prent van de Goede Herder van het Licht der Wereld, maar al was hij een stuk jonger, de bruinbebaarde, in gedachten verzonken zoon-in-mijn-geest leek niet veel imponanter dan de vader. Volgens het dogma van de menswording was de persoon die ik kende als Jezus of Christus gelijktijdig mens en god, en mijn gepeins

daarover maakte me vaak wrokkig. Hij wiens woorden en daden in de evangeliën stonden opgetekend leek vaak al te vertrouwelijk met zijn god om waarachtig mens te zijn. Jezus de méns zou een afkeer hebben gehad van de beelden van barse oude mannen die hem voor de geest kwamen wanneer hij trachtte te bidden; hij zou voortdurend hebben moeten worstelen om zich God op passendere wijze voor te stellen. (Het lijkt erop dat ik als jongen niet doorhad hoe ingewikkeld de menswording is. Ik herinner me niet dat ik me afvroeg hoe Jezus zich zijn eigen goddelijke natuur voorstelde, welk beeld hij zich voor de geest haalde van de god die hijzelf was.)

De Spiritus, die tegenwoordig de Heilige Geest heet, werd soms de vergeten persoon van de Heilige Drie-eenheid genoemd. Niet alleen vergat ikzelf hem nooit, hij was bij uitstek mijn favoriet onder de drie goddelijke personen. Gedurende mijn tiende schooljaar, toen ik een school bezocht die werd geleid door een andere broederorde dan eerdergenoemde, was onze klassenleraar een jonge leek die verliefd was op de Maagd Maria. Hij beweerde dat hij slechts een speciale devotie had voor de Heilige Maagd, zoals hij haar meestal noemde, maar ik, die voortdurend verliefd raakte op personen die ik slechts van illustraties in kranten en tijdschriften kende, of uit fictie – ik twijfelde er niet aan dat mijn leraar waarachtig ver-

liefd was. Meer dan dertig jaar later, toen ik in het werk van Marcel Proust een bepaalde passage las over de merkwaardige gedragingen van een bepaald personage dat verliefd was, herinnerde ik me dat mijn leraar, lang geleden, elk voorwendsel aangreep om bij discussies in de klas de naam van zijn geliefde te noemen. Ik merkte dat mijn klasgenoten zich geneerden voor de speciale devotie van onze leraar – zo noemde hij het – maar ik voelde een zekere genegenheid voor hem. Ik was niet verliefd op Maria, maar ik vond dat ik dat hoorde te zijn. De naam ‘Maria’ verwijst hier uiteraard naar een geestesbeeld. Mijn probleem was dat ik op prenten en beelden van Maria nooit een gezicht had gezien waarop ik geneigd was verliefd te worden. Meer dan tien jaar later zag ik, te laat, precies het soort gezicht waarvoor ik eertijds zou zijn gevallen. Ik ben niet vergeten dat deze alinea begon als een verslag van mijn voorkeur voor de Heilige Geest.

Rond de tijd dat ik voor het eerst achter elkaar de romans van Thomas Hardy las, toonde een jongere neef me een boek dat hem als prijs was toegekend voor zijn prestaties bij christelijke leer, op dezelfde school die ik een paar jaar daarvoor bezocht had. De titel van het boek luidde, naar ik me herinner, *De grote madonna's*. Er waren reproducties van foto's in opgenomen van verscheidene schilderijen en beelden van Maria, uit vele landen en vele historische perio-

den. De afbeelding waarop ik verliefd werd toonde een jonge vrouw met donker haar en een bleke huidskleur. Had ik die afbeelding een paar maanden eerder gezien, toen ik nog een vrome kerkganger was, dan had ik eindelijk durven zeggen dat ik een speciale devotie voor de Heilige Maagd had, net zoals die jongeman, mijn leraar. Maar dat beeld van die donkerharige jonge vrouw was niet verspild aan mij: het werd het geestesbeeld van ieder vrouwelijk hoofdpersonage in elke roman van Thomas Hardy die ik indertijd las. Wat de paar romans betreft die ik had gelezen voor ik die fascinerende afbeelding zag: alle vroegere voorstellingen van de vrouwelijke personages verdwenen uit mijn gedachten vanaf het moment dat ik die donkerharige madonna zag, en van toen af aan werd zij mijn beeld-heldin.

De titel van het schilderij waarvan de reproductie mij zo had getroffen luidde *Mater Purissima*. Dit, zo wist ik, was een Latijnse frase die vertaald kon worden als Allerreinste Moeder. De schilder was een Engelsman uit de late negentiende of vroege twintigste eeuw wiens naam ik direct nadat ik hem had gelezen vergat. De reproductie was zwart-wit, maar soms lukte het me mij een gekleurde versie van dat beeld van de jonge vrouw voor te stellen. Nu bedenk ik dat het goed zou kunnen dat de originele geschilderde afbeelding een zodanige pose had dat haar gezicht en

schouder werden beschenen door een brede baan zonlicht die door een bepaald doorschijnend venster hoog boven haar viel dat zich buiten de lijst bevond. In mijn ingekleurde versie zou dat zonder twijfel een rijk roodgouden licht geweest zijn. De jonge vrouw was afgebeeld in een gewaad dat tot op de enkels kwam, over haar haren lag een doorzichtige sluier, en in elke hand hield ze een duif. Haar handen hield ze zo dat elke duif tegen een van haar borsten rustte. Toen ik die duiven voor het eerst opmerkte, nam ik aan dat het offers waren die de jonge Maria verplicht moest brengen tijdens een bepaald ritueel kort nadat ze het Christuskind geboord had. Maar zoals de meeste leden van mijn kerk wist ik weinig of niets van de joodse godsdienst, en dus vond ik al spoedig andere bijbetekenissen van die duiven. (Ik heb blijkbaar niet opgemerkt wat me nu het meest opvalt wanneer ik me die beeld-vogels voor de geest haal: hun onwaarschijnlijke meegaandheid. Ze liggen ontspannen in de handen van de jonge vrouw, de vorm van hun eigen ronde borsten geeft een vermoeden van hetgeen daarachter verborgen ligt, onder de plooien van het gewaad van de jonge vrouw, en hun heldere oogjes kijken, zo lijkt het, in dezelfde richting als de ogen van de Allerreinste Moeder. Hun houding is absurd kalm; ze lijken in niets op de fladderende, paniekerige vogels die ik als jongen soms trachtte vast te houden.)